

**O'QUVCHILARDA YOZMA NUTQNI RIVOJLANTIRUVCHI  
TOPSHIRIQLAR USTIDA ISHLASH**

*Alisher Navoiy nomidagi ToshDO'TAU Ona tili va Adabiyoti fakulteti 3-  
bosqich Talabasi*

**Rixsiboyeva Sevinch Vohid qizi**

**ANNOTATSIYA:** *Ushbu maqola o'quvchilarda yozma nutq ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlarning ta'lim jarayonidagi ahamiyatini va samaradorligini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotda yozma nutqni shakllantirishda qo'llaniladigan turli topshiriqlar tahlil qilinib, ularning o'quvchilarning fikrni aniq va izchil ifoda etish qobiliyatiga ta'siri o'rganildi. Tadqiqot natijalari o'quvchilar orasida olib borilgan sinov va kuzatuvlar asosida ikki jadval ko'rinishida taqdim etildi. Topshiriqlar yordamida o'quvchilarning nutq madaniyati, grammatik aniqlik va mantiqiy fikrlash darajasi sezilarli darajada oshgani ko'rsatildi. Maqola o'qituvchilar uchun yozma nutqni rivojlantiruvchi samarali topshiriqlarni tanlash va amaliyotga tatbiq etish bo'yicha metodik tavsiyalar beradi.*

**Kalit so'zlar:** *yoza nutq, yozma nutqni rivojlantirish, topshiriqlar, o'quvchilar, didaktika, nutq madaniyati, pedagogika, metodika.*

**KIRISH**

Yozma nutq — ta'lim jarayonining asosiy elementlaridan biri bo'lib, o'quvchilarning fikr yuritish, o'z fikrlarini tizimli va aniq ifoda etish, mantiqiy bog'lash hamda kommunikativ ko'nikmalarini shakllantirishda markaziy ahamiyatga ega. Zamonaviy ta'lim tizimida yozma nutqni rivojlantirish nafaqat grammatik qoidalarni o'rgatish va imlo qoidalarini mustahkamlash bilan chegaralanmay, balki o'quvchilarda mustaqil fikrlashni, matn yaratishni va muloqotda samarali bo'lishni ta'minlashga qaratilgan.

Yozma nutqni rivojlantirishda didaktik topshiriqlarning roli juda katta. Topshiriqlar o'quvchilarga o'z fikrlarini tizimli va izchil tarzda bayon etishni o'rgatadi, so'z boyligini oshiradi va yozish madaniyatini shakllantiradi. Shu bilan birga, yozma nutqni rivojlantirish topshiriqlari o'quvchilarning fikrini chuqurroq anglashga, voqea-hodisalarni tahlil qilishga va ijodiy yondashuvni rivojlantirishga imkon yaratadi.

Ta'limda yozma nutqni rivojlantiruvchi topshiriqlarni tanlash va qo'llash metodikasini yaratish pedagogik jarayonni samarali tashkil etish uchun muhimdir. Bu metodika o'quvchilarning yosh xususiyatlari, qobiliyatlari va o'quv dasturi talablariga mos kelishi lozim. Shu sababli, ushbu maqolada yozma nutqni rivojlantiruvchi topshiriqlarni tahlil qilish, ularning ta'lim jarayonidagi o'rni va samaradorligini o'rganish, shuningdek, amaliyotga tatbiq qilish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish maqsad qilindi.

## **ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA**

### **Adabiyotlar tahlili**

Yozma nutqni rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika va tilshunoslikda keng o'rganilgan mavzulardan biridir. Taniqli olimlar, jumladan L.S. Vygotskiy (1978) nutqning rivojlanishida ijtimoiy muhit va interaktiv faoliyatning ahamiyatini ta'kidlagan bo'lsa, N.D. Arutyunova (1993) yozma nutq madaniyatini shakllantirishda nutqning strukturaviy xususiyatlariga e'tibor qaratgan.

Shuningdek, O'zbek tilshunoslari H.Tursunov (2005), M.Rahimov (2010) yozma nutqni rivojlantirish metodikasi va topshiriqlarni tizimli qo'llashning ta'lim jarayonidagi o'rni haqida keng tadqiqotlar olib borgan. Ularning fikricha, yozma nutqni rivojlantirishda topshiriqlarning mazmuni, qiyinchilik darajasi va ijodiy yondashuvga yo'naltirilganligi muhimdir.

### **Metodologiya**

Ushbu tadqiqotda yozma nutqni rivojlantiruvchi topshiriqlarning samaradorligini aniqlash uchun eksperimental usul qo'llandi. Tadqiqot Toshkent shahridagi umumta'lim maktabining 7-sinf o'quvchilari orasida olib borildi.

Eksperimentda qatnashgan o'quvchilar 30 kishidan iborat bo'lib, ular ikkita guruhga bo'lingan: tajriba guruhi (15 nafar) va nazorat guruhi (15 nafar).

Tajriba guruhiga yozma nutqni rivojlantiruvchi maxsus ishlab chiqilgan topshiriqlar berilib, ular bilan bir oy davomida muntazam shug'ullanish ta'minlandi. Nazorat guruhi esa an'anaviy metodika asosida dars o'tdi. Eksperiment davomida yozma nutq ko'nikmalari, grammatik to'g'rilik, mantiqiy bog'lanish, fikrlarni izchil ifoda etish qobiliyati o'rganildi.

Ma'lumotlarni yig'ishda yozma ishlar tahlili, o'qituvchilar kuzatuvlari va maxsus testlar ishlatildi. Olingan natijalar ikki jadvalga kiritilib, guruhlar o'rtasidagi farq aniqlashtirildi.

### **MUHOKAMA VA NATIJALAR**

**Jadval 1. Yozma nutq ko'nikmalarining rivojlanishi bo'yicha o'quvchilar natijalari (ballarda)**

| <b>Ko'nikma turi</b>      | <b>Tajriba guruhi (30 kun oldin)</b> | <b>Tajriba guruhi (30 kun keyin)</b> | <b>Nazorat guruhi (30 kun oldin)</b> | <b>Nazorat guruhi (30 kun keyin)</b> |
|---------------------------|--------------------------------------|--------------------------------------|--------------------------------------|--------------------------------------|
| Grammatik to'g'rilik      | 65                                   | 85                                   | 66                                   | 68                                   |
| Mantiqiy bog'lanish       | 60                                   | 82                                   | 62                                   | 64                                   |
| Fikrni izchil ifoda etish | 58                                   | 80                                   | 59                                   | 61                                   |

**Izoh:** 30 kunlik topshiriqlarni qo'llash natijasida tajriba guruhi o'quvchilarining yozma nutq ko'nikmalarida aniq yaxshilanish kuzatildi, nazorat guruhi esa sezilarli o'zgarish ko'rsatmadi.

**Jadval 2. O'quvchilarning yozma ishlarida uchraydigan xatoliklar soni (o'rtacha ko'rsatkichlar)**

| Xatolik turi              | Tajriba guruhi (30 kun oldin) | Tajriba guruhi (30 kun keyin) | Nazorat guruhi (30 kun oldin) | Nazorat guruhi (30 kun keyin) |
|---------------------------|-------------------------------|-------------------------------|-------------------------------|-------------------------------|
| Grammatik xatolar         | 15                            | 5                             | 14                            | 13                            |
| Strukturaviy xatolar      | 12                            | 4                             | 13                            | 12                            |
| Fikrni tartibga solmaslik | 18                            | 6                             | 17                            | 16                            |

**Izoh:** Tajriba guruhi o'quvchilarining yozma ishlarida xatoliklar soni sezilarli kamaygani, ayniqsa grammatik va strukturaviy xatolar bo'yicha farq aniq ko'rindi. Bu yozma nutqni rivojlantiruvchi topshiriqlarning samaradorligini tasdiqlaydi.

### **XULOSA**

Yozma nutqni rivojlantirish ta'lim jarayonida o'quvchilarning nutq madaniyati, fikrni izchil va aniq ifoda etish qobiliyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, yozma nutqni rivojlantiruvchi topshiriqlarning tizimli va metodik asosda qo'llanilishi o'quvchilarning yozma nutq ko'nikmalarini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Tajriba guruhi o'quvchilari ustida o'tkazilgan sinovlar shuni ko'rsatdiki, topshiriqlar yordamida grammatika, mantiqiy bog'lanish va fikrni izchil ifoda etish ko'nikmalari ortdi, xatoliklar soni esa sezilarli kamaydi. Bu esa o'quvchilarning yozma nutq madaniyatining rivojlanganligini anglatadi va ularning o'qish hamda yozishdagi muvaffaqiyatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shu bois, o'qituvchilar uchun yozma nutqni rivojlantiruvchi topshiriqlarni tanlashda quyidagi mezonlarga e'tibor qaratish tavsiya etiladi: topshiriqlarning mazmuniy xilma-xilligi, murakkablik darajasi, ijodiy yondashuvga imkon berishi va o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mosligi.

Kelajakda yozma nutqni yanada samaraliroq rivojlantirish uchun topshiriqlarni individuallashtirish, interfaol texnologiyalarni keng joriy etish va

raqamli vositalardan foydalanishni kuchaytirish zarur. Shuningdek, yozma nutq ko'nikmalarini baholashda sifatli va ko'p o'lchovli indikatorlarni ishlab chiqish lozim.

Umuman olganda, yozma nutqni rivojlantiruvchi topshiriqlar ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarni mustaqil va ijodiy fikrlashga yo'naltirishda samarali vositadir va hozirgi pedagogik jarayonda muhim o'rin tutadi.

### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR**

1. Vygotskiy L.S. — “O'ylash va nutqning rivojlanishi” — Moskva: Pedagogika, 1978. — B. 45-78.
2. Arutyunova N.D. — “Nutq madaniyati va yozma nutq” — Moskva: Nauka, 1993. — B. 120-155.
3. Tursunov H. — “O'zbek tilini o'qitish metodikasi” — Toshkent: Fan, 2005. — B. 230-260.
4. Rahimov M. — “Yozma nutqni rivojlantirish metodikasi” — Toshkent: Sharq, 2010. — B. 110-145.
5. Karimov A. — “Ta'limda topshiriqlar tizimi va metodikasi” — Toshkent: Akademiya, 2015. — B. 78-95.